ALBERTO M. CIRESE (Roma)

O NARICALJKAMA U HRVATSKIM MJESTIMA POKRAJINE MOLISE U ITALIJI

In: Rad Kongresa folklorista Jugoslavije, u Varazdinu 1957
[Atti del Congresso dei folkloristi jugoslavi, Varazdin 1957].
Zagreb, 1959 : 143-151

POSEBNI OTISAK
RAD KONGRESA FOLKLORISTA JUGOSLAVIJE
U VARAŽDINU 1957.
ZAGREB 1959.

ALBERTO M. CIRESE (ROMA)

O NARICALJKAMA U HRVATSKIM MJESTIMA POKRAJINE MOLISE U ITALIJI

Stanovnici triju hrvatskih mjesta u pokrajini Molise (Kruč, Mundimitar i Stifilić) sačuvali su u jakoj mjeri upotrebu svoga jezika; unatoč tome njihova baština pjesama na hrvatskom jeziku vrlo je malena. Već je u početku ovog stoljeća Milan Rešetar u svom fundamentalnom djelu »Die Serbo-kroatischen Kolonien Süditaliens (Beč, 1911) bio opazio, da Hrvati u Moliseu pjevaju ponajviše u molizanskom dijalektu i to pjesme, koje pripadaju talijanskoj pjesničkoj tradiciji; to njegovo opažanje potvrdila su i istraživanja, koja su slijedila poslije njegova, kao što uostalom pokazuje i XVI. poglavlje druge knjige »Molizanskih narodnih pjesama« u kojemu smo — uz dragocjenu pomoć prof. Giovannija Mavera i prijatelja Milka Matičetova, kojima i na ovom mjestu još jednom zahvaljujemo — sabrali sve slavensko-molizanske tekstove sakupljane i istraživane otprilike stotinu godina;[1] ukupni broj tih pjesama ne prelazi brojku 32, iako brojne varijante potvrđuju jaku tradicionalnu životnost poneke od njih.

Usporedimo li sad ovaj mali broj slavensko-molizanskih pjesama s obilnom žetvom albanskih narodnih pjesama, koje su bile sakupljene u susjednim albanskim naseobinama u istom Moliseu (a tom zgodom treba pogledati XV. poglavlje navedene već knjige »Molizanskih narodnih pjesama«) bit će nam jasno, da su dvije inojezične skupine, ona hrvatska kao i ona albanska, doživjele različite procese, pri svome prilagođivanju novoj kulturnoj sredini, u kojoj im se bilo naći, poslije dolaska u Molise.

Iz dokumenata, koji su nam stajali na raspolaganju, čini se, da se može zaključiti (pogledajte opažanja i bilješke, koje se nalaze uz tekstove slavensko-molizanskih pjesama u našem već spomenutom radu), da su se hrvatske skupine u Moliseu u jednu ruku mnogo lakše predale utjecaju talijansko-molizanske kulture od albanskih, a u drugu ruku da su s nekim elementima svoje izvorne kulturne baštine znali utjecati na okolna sela u Moliseu kao što se čini, da se desilo u slučaju svibanjske »pagliare« ili Zelenog Jurja.[2]

Konačan točan zaključak o načinu i prirodi ovih kulturnih razmjena, koje su se zbile između hrvatskih skupina naseljenih u Moliseu i tradicionalne talijansko-molizanske kulture, nije još moguć; trebalo bi proširiti proučavanje

i na čitav kompleks folklorističkih činjenica dviju sredina; i neka mi bude ovdje dopušteno zaželjeti, da talijanski i jugoslavenski učenjaci to brižno pripremljeno istraživanje izvrše na licu mjesta u blizoj budućnosti.

Nego očekujući dublja istraživanja u tom pravcu, mislim da je korisno svratiti pozornost učenjaka na jednu posebnu pojavu, koja bi mogla biti veoma važna u proučavanju kulturnih odnosa između inojezičnih doseljenika i domorodačnog življa; radi se o pogrebnoj naricaljki, koja je u Moliseu potvrđena u tekstovima molizanskog narječja, te hrvatskog i albanskog jezika. Razlog ovoga mog saopćenja nalazi se u tome, što ja hoću da pred ovdje sakupljene učenjake podrastrem neke najvažnije potvrde kao i neka opažanja, koje će oni —slavisti i muzikolozi — moći prosuditi i odrediti mnogo bolje nego ja, koji nisam ni slavist ni muzikolog.

Tekstova slavensko-molizanskih, dosad sakupljenih naricaljki ima deset; broj nije malen, ako se uporedi s ukupnim brojem hrvatskih pjesama, sabranih u Moliseu. Ali veći dio ovih naricaljki sakupljen je prije god. 1911., a samo dvije od njih snimio sam na magnetofonsku vrpcu ja osobno god. 1954. Za razliku od dviju posljednjih (koje su dosta duge i razgovjetne zahvaljujući mehaničkoj pomoći, koja nam to jamči, kao i indiskretnom navaljivanju, kojim smo se poslužili radeći s kazivačicama), sve su ove potvrde veoma oskudne i s obzirom na sadržaj i s obzirom na izraz: više nego pravi i istinski tekstovi naricaljki, oni su samo zapisi obilnih i prividnih uzvika. Nailazimo tako na čitav jedan niz veoma uobičajenih modulacija: »Šta ću činiti bez tebe?«; »Gdje si me ostavio«; »Gdje ću te ponovo vidjeti?« i t. d. Nalazimo se na tako uobičajenoj razini, da nam sličnost između ovih modulacija kao i onih molizanskih, ne kazuje apsolutno ništa. Niti ima velike vrijednosti činjenica, što ovim hrvatskim tekstovima sabranim prije, nedostaje svaki »narativni« karakter: to jest nema u njima nikakva određena ni osobita odnosa između zgoda i života pokojnika i onih, koji ga oplakuju. Osobnih i narativnih elemenata ima zaista mnogo u molizanskim naricaljkama kao i u onim albanskim u Moliseu, kao što se to lijepo može vidjeti u tekstovima, koje smo objavili, ali ne može se reći, da njih stvarno nema u slavenskim molizanskim naricaljkama; njihova odsutnost u prije sakupljenim tekstovima proizlazi s gotovo apsolutnom sigurnošću od nepotpunih zapisa, a ti su elementi međutim prisutni u stanovitoj mjeri u dvama tekstovima, koji su potpunije snimljeni na vrpci.

Posvetimo dakle pažnju najprije ovim posljednjim, koji nam pružaju manje oštećenu građu. Prvi je nađen u mjestu Acquaviva Collecroce (Kruč), te je neka vrsta pripovijetke-naricaljke; zapravo kazivačica Berenica Mirko, miješaše ponavljanje recitativa uobičajenih formula s prijevodom i njihovim tumačenjem na talijanskom jeziku, a prijeđe i više puta s ritmovane recitacije k pravom i istinskom naricanju, t. j. k melodijskom predavanju teksta. Prvi dio ove pripovijetke-naricaljke posvećen je mužu; drugi je — s prijelazom uobičajenim u ovakvoj vrsti zapisa — posvećen kćerci, i to je čuvstveniji i intimniji dio. Evo teksta naricaljke:

1. *Jo moj muže ke si umbra,*
jo lipi moj mužu kako me tiaše dobro;
korko me činaše kliet,
ma ja pur činaho kliet tieb.

2. *Jo Vidž moj di maš po,*
teško me ke si osta četir dica, Vidž moj.

3. *Marite mi, so rimaste co quattre figlie.*
(Coma éia fà, m'éia avute fatià, p'uscìlu sole!)

4. *Jo rikeca moja di si pola, šćer moj!*

5. *(Na figlia de dicidotte anne, na femmenazza e grossa.*
E chiagne, e chiagne, a che vò chiagne chiù.)

6. *Ovi hoća ćut kako sa te plakala;*
sa te plakala z dolurem, mà,
ma sa, ma sa kako ću plakat ke mi ne bižu suze!

7. *Figlia me' t'éi' chiagnute co lu dulore tant'anne;*
mo se me mette a chiagne, mo me scappene le lacreme
e z'affigge lu core.

8. *Rikeca me, kore de mamma,*
si imala umbri nako velika žemtina
za guaje do čelijadi.

9. *Sa neka plati Bog sekoliko, mà,*
ke mati te grde hramit, šćer moja, šćer.

10. *Neka te vamme Blaženica, mà*
ke ja se oprala ruke kanno Pilato,
kore de mamma.

11. *Ricchezza me', core de mamma, figlia me':*
hai avute murì pe li guaie de li gente.
Na figlia de dicidotte anne.

12. *(Mo non pozze chiagne chiù perchè mo se no l'uocchie*
se fanne funtane).

Kao što jasno proizlazi iz slušanja ovog snimka, prve su riječi (1. odlomak) izrečene u žurbi; pa potaknuta našim navaljivanjima Mirko »zabugari« riječi 2. odlomka, koje je odmah prevela na molizansko narječje (3. odlomak), pridodavši objašnjenje, koje smo metnuli u zagrade: »Mužu moj, ostala sam sa

četvero djece. (Što da radim, morala sam se mučiti, da mi sine sunce!). Zatim na nova nagovaranja naših pomagača iz sela, Mirko stade ponovo recitirati riječi 4—7 odlomka naprečac ih prevodeći i tumačeći na molizanskom narječju, 5. odlomak (»Kćerka od osamnaest godina, djevojka čvrsta. I plači, plači a šta ćeš više plakati«); 7. odlomak: »Kćerko moja, oplakivala sam te s bolom toliko godina; pa ako sad počnem naricati, poteći će mi suze i bit će mi ojađeno srce«. Odlomci od 8—10 odbugareni po melodičkom obrascu, zacijelo jako trošnom, a koji je upotrebljen u 2. odlomku, 11. i 12. odlomak, na molizanskom narječju glasi ovako: »Blago moje, srce, kćeri moja; morala si umrijeti zbog zadijevanja ljudi. Kćerka od osamnaest godina; (»Sad više ne mogu naricati, jer će mi inače oči postati česma«).

Lako je razabrati, kako su u ovoj naricaljki u jakoj mjeri nazočni oni intimni elementi, na koje smo upozorili: Barenica Mirko se ne prepušta općenim uzvicima, nego se drži čvrsto svoje osobne povijesti. Bilo bi također lako pokazati, kako postoji pojmovna homogenost između ove naricaljke i molizanskih tvorevina. Pa ipak, kako smo već opazili, radi se više o općenitoj i nedovoljno značajnoj analogiji.

Druga je naricaljka, snimljena na vrpcu, nađena u mjestu San Felice (Stifilić), a kazivala ju je Peppina Manzo. Tekst je, što se tiče sadržaja, nepobitno podijeljen na dva dijela; evo prvoga:

1. *Ja se činia dani sagatra*
   ke s abijala muža vani ni mi je doša doma.

2. *A je poša vani je pa moj muž,*
   a lipo me je umbra, kumpanj moj.

3. *A kumpanj moj je nada vodu mene,*
   a kak mami čini senca tebe, kumpanj moj.

4. *A ja ću poći na nu kampanju, kumpanj moj,*
   ne ću te naći tebe, kumpanji moj.

5. *A reci mi, moj kumpanji,*
   a di mam te počeka veći, kumpanj moj.

6. *A ja ću te počekat zdola kampanara,*
   a maš mi činit na sinje na ni kampusanti, kumpanj moj;

7. *a ti maš mi vrniti vi sinji, kumpanj moj,*
   a ti maš mi doći večeri doma, kumpanj moj.

I ovdje izbija na vidjelo po koja intimna značajka; osvrnite se na činjenicu, da je muž umro u polju (1. i 2. odlomak). Najkarakterističniji je pasus (odlomci od 5—7), u kojemu dolazi do izražaja melankolično idealiziranje rastanka s mrtvim: »A reci mi, moj kumpanji...«. Na ovakav način

fantaziranja ne nailazi se u molizanskim naricaljkama, pa možemo reći, da je ovo pojava, po kojoj se najviše razlikuju hrvatske naricaljke Molisea od molizanskih naricaljki, na što smo već upozorili.

Ali najkarakterističnija značajka, što se tiče sadržaja, u naricaljki Peppine Manzo jest ta, što joj je drugi dio potpuna parodija. Narikača, koju smo neprekidno poticali, da nastavi s plačem, proslijedi naricanje kantilenom, kojom se dotad služila, ali je navlaš pretvori u parodiju. Evo kako je to tada izrazila:

8. *A ka te mi poni muža na kampisant,*
ke ja se pure lačna,
ke maju mi doni koj kunsuol ke mam ist.

9. *Sa ću vaze kruh tr ću ist*
e ne ću stat sudjetta nikorumo.

10. *Ma bi tila pur štokodri drugo*
ka mam si friskat ovi kanarin.

11. *Kumpanj moj, sa se te zgubila,*
sa nimam nikora, sa [svragem di si] posa.

Ova pojava je veoma zanimljiva: očito se radi o jednoj improvizaciji kao što se uostalom može govoriti i u slučaju naricaljke Berenice Mirko, tamo gdje je ona, nastavivši da se obraća mrtvoj kćerci, umetnula i nas u svoje jadikovanje kao i našu želju da je čujemo naricati: »Ovi hoća ćut kako sa te plakala«. Nije ovdje mjesto da se raspravlja o problemu »improvizacije« u naricaljkama: bit će dovoljno, kaže li se, da i u Moliseu, u naricaljkama, koje su složene narječjem toga kraja, izbija na vidjelo niz stilskih motiva i sadržaja predajom fiksiranih, na kojemu se ponovo tka potka, koja se prilagođuje posebnom pogrebnom slučaju, a ritmička struktura molizanskih naricaljki, upravo je takva, da podnosi, ostajući u suštini ista, i proširenja i skraćivanja, koja dopuštaju i u isto vrijeme uzrokuju unošenje novih pojmova.

Poslije raspravljanja o sadržajima naricaljki dolazimo tako do problema njihova oblikovnog ustrojstva: da li je moguće utvrditi takvo ustrojstvo i u slavenskim molizanskim naricaljkama? Rešetaru, kad je objavio tekstove njemu poznate, iskrsnulo je ovo pitanje. U prvi mah on je ironizirao Ascolijevu diobu na stihove teksta, koji je on bio zapisao, i osporio, da bi se taj tekst mogao nazvati pjesmom, jer nije bio pjevan; ali poslije, kad je vidio Kovačićevu transkripciju naricaljki morade priznati postojanje stanovite metričke pravilnosti, i štoviše osvjedočiti se u postojanje formula i stalnih modulacija, koje se ponavljaju. Ukratko Rešetar je opazio, da je u tekstovima, koje je imao pred sobom bilo nekog ritma, neke opće pravilnosti, ali nije uspio da taj ritam i tu pravilnost svede na bilo koje stalno pravilo ili da ih smjesti u bilo koju od poznatih metričkih shema.

Nešto slično dogodilo se i s naricaljkama molizanskog narječja, koje smo ovdje sabrali: s formalnog i ustrojstvenog stajališta one predstavljaju nešto

općenito, imaju neku svoju »pravilnost«, ali se ne mogu privesti ni jednoj od najuobičajenih i najpoznatijih metričkih shema. Ne može se govoriti u njihovu slučaju o stihovima (osmercima, jedanaestercima, i t. d.), ni o strofama (dvostisima, kiticama od četiri stiha, ili od šest stihova i t. d.), kao što se to može, kad je riječ o naricaljkama, koje pripadaju drugim krajevima; može se međutim govoriti — ako su ispravne analize, koje smo proveli — o jednoj postojanoj ritmičkoj strukturi, kojoj su bitne značajke poklapanje logičnog perioda s jednom melodijskom modulacijom, o jedinstvu logično-melodijskom u postojanom, ritmičkom slijedu, ali s nejednakim brojem slogova i članaka. Više od nekog opisa vrijedit će primjeri. U jednoj molizanskoj naricaljki iz Fossalta, koja nosi br. 517 u našoj zbirci, osnovna shema logičko-melodijskog jedinstva čini se da je popunjena riječima ovako:

E come vuglie fà senza de te, Pascale mine mamma.

Čini se da je moguće utvrditi neki ritmički obrazac, koji se dijeli na dva perioda, prekinuta cezurom; prvi, koji predstavlja laku unutarnju cezuru, ostaje otvoren na jako naglašenom slogu, dok se drugi rastvara u kadenci, koja ima pretposljednji slog naglašen; ritmički akcenti padaju uistinu na slogove, koje označujemo kurzivom i koje naglašavamo:

E còme vùglia fà / senzà de tè // Pascàle mine màmma.

Označimo li znakom duljine ritmički jake slogove, a znakom kratkoće one, na koje pada akcenat posebno odlučan, a damo li tim jednostavnim i dvostrukim kosinama zadatak da označuju cezure, slabe odnosno jake, dobivamo ovaj obrazac:

⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ / ⏑ ⏑ – ⏑ / / ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑

Zanimljivo je, da se opći obrazac ne mijenja, premda je broj slogova varijabilan i u prvom i u drugom periodu.

Na drugom mjestu naricaljke imamo:

E t'arecurde quandi iavam'a zappa / ne tutte e du, Pascale mine mamma.

u kojoj je drugi dio shematski ovakav:

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ / ⏑ – ⏑ / /

Očita je osnovna istovjetnost obrasca, iako je broj slogova različit.

U drugim slučajevima međutim mijenja se drugi period, kao na ovom mjestu, koji glasi:

E come éia fá senza de te, // marite mine bille mamma

u kojemu obrazac poslije cezure izgleda:

/ / ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑

Ukratko, čini se, da ono što smo nazvali logično-melodijskim jedinstvom, dopušta, ostajući unatoč tome isto, da se mijenja broj slogova, od kojih se

sastoji, dopuštajući tako i umetanje i prilagođivanje različitih i novih sadržaja u već tradicionalni obrazac.

Ali usklađivanje ritmičkog obrasca s raznim sadržajima čini se da se zbiva i na drugi način; osim što se može promijeniti broj slogova, od kojih se sastoji pojedini period, može se umnožiti i broj perioda. Tako u jednoj naricaljki iz Bagnola del Trigno (koja u našoj zbirci nosi br. 527) imamo ovaj početni odlomak:

E Eriminia di la ne(nna)
chinda éia da fane ine, ne(nna),
senza de teni cori di la nenna

a tvori ovaj obrazac, koji se ponavlja kroz čitavo naricanje, iako mu se mijenja broj slogova:

A – ⌣ ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
B ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
C ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣ ⌣

Ali promjene nastaju i umnožavanjem broja članaka, od kojih se sastoji logičko-metričko jedinstvo, a osobito ponavljanjem B. Odlomak 5 stvarno glasi:

E Eriminia di la ne(nna)
e io vado fori la matina, ne(nna),
quandi ti alzi, coro di la ne(nna),
sia vò ine a la macchia a la cerva, ne(nna),
a mett'a magnane a l'animani, nenna seia

pružajući nam ovaj obrazac:

A – ⌣ ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
B ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
B ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
B ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣
C ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ – ⌣ ⌣ ⌣

Čini se, da se nešto slično događa i u albanskim naricaljkama u Moliseu, u kojima je samo u jednom slučaju (vidi br. 599 naše zbirke) moguće otkriti strofu od četiri stiha sa srokovima. A kako stoji sa slavenskim molizanskim naricaljkama? Moramo odmah kazati, da nismo u stanju u tom pogledu donijeti neka konačna mišljenja. Najstariji se tekstovi ne mogu proučavati, jer nemamo njihovih magnetofonskih snimaka kao ni zapisa melodijske im modulacije, koji su tako potrebni pri analizi takve vrste. Dva teksta snimljena na vrpci dopuštaju neka opažanja, ali ih je odveć malo i odviše su trošni, da bi bili u potpunosti vjerodostojni. Pa ipak su dostatni da se upute neka pitanja i postave neki problemi.

Prvi od njih, pripovijetka-naricaljka Berenice Mirko, kao što smo već rekli, predstavlja pojavu umetanja jednog potpuno novog sadržaja u tradicionalni obrazac: kao što to jasno proizlazi iz slušanja snimka kad narikača kaže: »Ovi oća ćut kako sa te plakala«, ona se pritom ne služi melodijom naricaljke, nego očito smješta novi sadržaj u ritmičku kadencu, koja je potpuno analogna onoj, u kojoj je smještala druge dijelove naricaljke. Treba još istaknuti, kako se odlomci 2, 8, 9 i 10 — jedini koje je naricala u tipičnoj melodijskoj kadenci — odvijaju analogno slijedu molizanskih naricaljki: dva članka iste kadence, ali drukčijeg broja slogova u 2. i 9.odlomku; pridodatak trećeg članka u 8. i 10. odlomku.

Druga nam naricaljka pruža neke jače značajke. Iako je melodijska modulacija ustvari jako oštećena, ipak se čini da je naricaljka jasno ustrojena prema jednoj stalnoj kadenci, koja ima po svoj prilici iste osobine, što se tiče ritmijske istovjetnosti i nejednakog broja slogova, koje imaju i molizanske naricaljke. Bilo je čak moguće raspoznati u ovoj naricaljki i onu logično-melodijsku jedinstvenost, koja se ističe u molizanskim naricaljkama; logično-melodijsku jedinstvenost, koja se stalno dijeli na dva perioda:

Je se činia dani sagatra //
ke s abijala muža vani ni mi je doša doma...

I parodijska njezina strana pokazuje isti slijed; ali je značajno, da je baš u ovom dijelu najbjelodanije »improviziranom«, obrazac jednom nasilno izmijenjen, a jedinstvenost logično-melodijska se podijelila u tri perioda umjesto u dva, i to na način, barem prema onome koliko možemo prosuditi, koji je potpuno analogan razvoju u molizanskim naricaljkama:

A ka te mi poni muža na kampisant, //
ke ja se pure lačna, //
ke maju mi doni koj kunsuol ke mam ist.

Opažanja, koja smo iznijeli nisu ni u kojem pogledu konačna; poslužila su nam samo da postavimo nekoliko pitanja u vezi s mogućnošću jedne strukturalne i formalne analogije između molizanskih naricaljki i onih slavensko-molizanskih. Uglavnom, na čitavom području Molisea ne postoje naricaljke, koje bi imale metričko ustrojstvo poznatog tipa; stihove točne duljine, srokove ili asonance, organizirane strofe: jedini izuzetak u tom pogledu jest albanska strofa od četiri stiha, koju smo već spomenuli.

Sada, što se tiče Hrvata iz Molisea, da li je odsutnost određenih stihova i strofa njihova izvorna osobina ili je plod oštećena naslijeđa? Postoje li u kraju, iz kojeg su potekli, naricaljke, koje imaju ustrojstvo, koje bi se dalo usporediti ne samo i ne toliko s oštećenim slavensko-molizanskim primjerima, koliko s primjerima, koji su također oštećeni, ali još dosta dobro organizirani, molizanskih naricaljki? I da li analiza, koju smo pokušali na ovim posljednjim izvršiti, potvrđuje ili opovrgava naša upoređenja?

To su bila pitanja, na koja smo htjeli upozoriti ovim našim saopćenjem; koje se dakle završava sa željom, da ih, potaknuti ovim prilogom, koji je prvi takve vrste, potpunije uoče i muzikolozi i slavisti, koji su zato pozvaniji.

(Preveo Olinko Delorko)

BILJEŠKE

1. A. M. Cirese, Druga knjiga molizanskih narodnih pjesama *(Volume secondo dei canti popolari del Molise)*, Rieti 1957, str. 191—261 (i u separatu: A. M. Cirese, Narodne pjesme slavensko-molizanskih naseobina *(Canti popolari delle colonie slavo-molisane)*, koje su objavljene uz suradnju Giovanni Mavera i Milka Matičetova, Rieti, 1952.

2. A. M. Cirese, La »pagliara« del primo maggio nei paesi slavo-molisani (Prvomajska »pagliara« ali Zeleni Jurij v Slovanskih vaseh južne Italije), separat iz *Slovenskog Etnografa*, VIII., Ljubljana, 1955.